

**Ο νεκρός και το σώμα του.
Αντιλήψεις των Αιγυπτίων για τη μετά θάνατον ζωή**

Αμαλία Μαρία Καραβίδα

A.M. :10569

4ο εξάμηνο σπουδών

Καθηγητής : Ανδρέας Βλαχόπουλος

Μάθημα: Το Αιγαίο και η Μεσόγειος κατά τη 2^η χιλιετία π.Χ.

ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΜΕΤΑ ΘΑΝΑΤΟΝ ΖΩΗ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΑΙΓΥΠΤΙΩΝ

Οι αρχαίοι Αιγύπτιοι πίστευαν ότι η ζωή στη γη ήταν μόνο ένα μέρος ενός αιώνιου ταξιδιού που τελείωνε, όχι στον θάνατο, αλλά στην αιώνια χαρά. Κάποιος γεννιόταν στη γη μέσω της καλοσύνης των θεών και των θεοτήτων που ήταν γνωστές ως «επτά Hathor / Αθώρ», που καθόριζαν τη μοίρα τους μετά τη γέννησή τους. Η ψυχή έπρεπε να ζήσει όσον το δυνατόν καλύτερα στο σώμα που της είχε δοθεί (maat). Ο θάνατος ήταν μόνο μια μετάβαση σε μια άλλη σφαίρα, όπου, αν κάποιος περνούσε την κρίση από τους θεούς, θα ζούσε αιώνια σε έναν παράδεισο, το Πεδίο Προσφορών, γνωστό στους Αιγυπτίους ως A'aru, το οποίο ήταν μια κατοπτρική εικόνα της ζωής του στη γη. Ο στόχος κάθε Αιγυπτίου ήταν να κάνει την επείγεια ζωή του να αξίζει την αιώνια ζωή και, όσο οι πηγές δείχνουν, έκαναν το καλύτερό τους για αυτό.

Ο θάνατος ήταν μόνο μια μετάβαση, όχι μια ολοκλήρωση, και άνοιγε το δρόμο για τη δυνατότητα της αιώνιας ευτυχίας. Όταν ένας άνθρωπος πέθαινε, η ψυχή θεωρούνταν παγιδευμένη στο σώμα επειδή ήταν συνηθισμένη σε αυτό το θνητό σπίτι. Τα ξόρκια και οι εικόνες στα τοιχώματα των τάφων (γνωστά ως Κείμενα των Σαρκοφάγων, Πυραμιδικά Κείμενα και Αιγυπτιακό Βιβλίο των Νεκρών) και τα φυλακτά που συνδέονται με το σώμα, παρέχονται για να υπενθυμίσουν στην ψυχή το συνεχιζόμενο ταξίδι της, να την ηρεμήσουν και να την κατευθύνουν να εγκαταλείψει το σώμα. Η ψυχή θα έκανε το δρόμο της προς την Αίθουσα της Αλήθειας (γνωστή και ως « αίθουσα των δύο αληθειών») του Anubis (Άνουβι), οδηγού των νεκρών, όπου θα περίμενε μαζί με άλλους για την κρίση του Osiris (Όσιρι). Υπάρχουν διαφορετικές εκδοχές του τι θα συμβεί στη συνέχεια, αλλά στην πιο δημοφιλή ιστορία, η ψυχή θα έκανε τις Αρνητικές Εξομολογήσεις μπροστά από τους Όσιρι, Θοθ, Άνουβι και τους Σαράντα Δύο Δικαστές.

Οι Αρνητικές Εξομολογήσεις είναι ένας κατάλογος 42 αμαρτιών κατά του εαυτού τους. Μετά τις Εξομολογήσεις, ο Όσιρις, ο Θόθ, ο Άνουβις και οι Σαράντα Δύο Δικαστές θα αποφάσιζαν. Αν η ομολογία γινόταν αποδεκτή, τότε η ψυχή θα παρουσίαζε την καρδιά της στον Όσιρι για να την ζυγίσει στην χρυσή ζυγαριά ενάντια στο λευκό φτερό της αλήθειας. Εάν η καρδιά ήταν ελαφρύτερη από το φτερό, κάποιος προχωρούσε στην επόμενη φάση, αλλά αν η καρδιά ήταν βαρύτερη, την έτρωγε ο Αμμούτ, ο θηλυκός καταναλωτής των νεκρών. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα τον «Μεγάλο Θάνατο» που ήταν μη ύπαρξη. Δεν υπήρχε «κόλαση» στην αιγυπτιακή μετά θάνατον ζωή. Η ανυπαρξία ήταν μια πολύ χειρότερη μοίρα από κάθε είδους αιώνια καταδίκη.

Αν η ψυχή περάσει τη Ζύγιση της Καρδιάς (Ψυχοστασία) κινούνται προς ένα μονοπάτι που οδηγούσε στη λίμνη Λίλη (Λίμνη των Λουλουδιών). Υπάρχουν και πάλι αρκετές εκδοχές του τι θα μπορούσε να συμβεί σε αυτό το μονοπάτι όπου κατά άλλους η ψυχή βρίσκει κινδύνους που πρέπει να αποφύγει με την βοήθεια των θεών, ενώ άλλοι θεωρούν την διαδρομή εύκολη. Στην ακτή της Λίμνης της

Λίλης, η ψυχή θα συναντούσε τον Χεφ-Χεφ, που ήταν συνεχώς δυσάρεστος. Η ψυχή θα πρέπει να βρει κάποιον τρόπο να είναι ευγενική προς τον Χεφ-Χεφ, ανεξάρτητα από τις άσχημες ή σκληρές παρατηρήσεις που ο Θεός έκανε για να συνεχίσει το ταξίδι.

Έχοντας περάσει αυτή τη δοκιμασία η ψυχή έφτανε στον «Λειμώνα των Καλαμιών / Field of Reeds» εκεί θα μπορούσε κανείς να απολαύσει μια αιωνιότητα της ζωής που είχε αφήσει πίσω στη γη παρουσία των αγαπημένων ανθρώπων, των ζώων και των πιο αγαπημένων αντικειμένων του και όλα αυτά με την άμεση παρουσία των Θεών.

ΒΙΒΛΟΣ ΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ

Η Βίβλος των νεκρών είναι ένα από τα κείμενα της νεκρικής αιγυπτιακής γραμματείας που ήταν απαραίτητα στα πλαίσια της μαγικό-θρησκευτικής παράδοσης των Αιγυπτίων.

Το αιγυπτιακό Βιβλίο των Νεκρών είναι ένας όρος που χρονολογείται από τον 19^ο αιώνα. Το Βιβλίο των Νεκρών δεν ήταν το κεντρικό ιερό βιβλίο της αιγυπτιακής θρησκείας, ήταν ένα ένα από μια σειρά εγχειριδίων που δημιουργούνταν για να βοηθήσουν τα πνεύματα των νεκρών των ανώτερων κοινωνικών τάξεων να επιτύχουν μια ευτυχισμένη ζωή μετά το θάνατο. Περιείχε πληροφορίες όπως εικόνες που έδειχναν τις δοκιμασίες στις οποίες θα υποβαλλόταν ο νεκρός, αλλά και τον χάρτη του Ντουάτ. Η μούμια ήταν οπλισμένη με τη Βίβλο, ώστε να τα καταπολεμήσει.

Ως Βιβλίο των Νεκρών αναφέρονται αρχαία αιγυπτιακά κείμενα, γραμμένα αρχικά πάνω στις σαρκοφάγους και αργότερα σε παπύρους που θάβονταν μαζί με τον νεκρό, στο εσωτερικό των σαρκοφάγων. Το κείμενο συχνά ήταν γραμμένο για κάποιο συγκεκριμένο άτομο και έτσι κανένα αντίγραφο δεν είναι ολόιδιο με κάποιο άλλο.

Το Βιβλίο των Νεκρών προέρχεται από έννοιες που απεικονίζονται σε τοιχογραφίες και επιγραφές από την Τρίτη Δυναστεία της Αιγύπτου (2670-2613 π.Χ.). Από τη δεύτερη χιλιετία π.Χ. αυτά τα ξόρκια, με συνοδευτικές εικονογραφήσεις, γράφτηκαν στον πάπυρο και τοποθετούνταν σε τάφους. Ο σκοπός τους ήταν να βοηθήσουν τον αποθανόντα να ξεπεράσει τους κινδύνους της μετά θάνατον ζωής, επιτρέποντάς του να αναγνωρίσει μυθικά πλάσματα και δίνοντάς του τους απαραίτητους κωδικούς πρόσβασης για την είσοδο του σε ορισμένα στάδια του κάτω Κόσμου, δηλαδή παρείχαν προγενέστερη γνώση του τι θα περίμενε την ψυχή σε κάθε στάδιο.

Σε κάποιο σημείο πριν από το 1600 π.Χ., τα διαφορετικά ξόρκια χωρίστηκαν σε κεφάλαια και, από την περίοδο του Νέου Βασιλείου (1570-1069 π.Χ.), το βιβλίο ήταν εξαιρετικά δημοφιλές. Ο γραφέας (ειδικός) θα έπρεπε να γνωρίζει τι είδους ζωή είχε ζήσει ο άνθρωπος για να υποθέσει το είδος του ταξιδιού μετά τον θάνατο.

Το βιβλίο συνέχισε να ποικίλλει σε μορφή και μέγεθος μέχρι το 650 π.Χ. όταν καθορίστηκε σε 190 ομοιόμορφα ξόρκια αλλά, ακόμα, οι άνθρωποι μπορούσαν να προσθέσουν ή να αφαιρέσουν αυτό που ήθελαν από το κείμενο.

ΜΟΥΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

Η διατήρηση του σώματος του νεκρού σε καλή κατάσταση μετά τον θάνατό του διασφάλιζε ένα από τα συστατικά της ύπαρξης, διευκολύνοντας την απρόσκοπτη κίνηση και δράση του νεκρού στον άλλον κόσμο. Η αντίληψη της σπουδαιότητας του σώματος υπονοείται στην πρακτική της σκλήρυνσης που εμφανίζεται στην Αίγυπτο ήδη από το 5500 π.Χ. Η ταρίχευση εν τούτοις δεν αποτελούσε απλώς μία πρακτική μέθοδο διατήρησης του ανθρώπινου σώματος αλλά εντασσόταν σε ένα ευρύτερο τελετουργικό και μαγικό-θρησκευτικό γίγνεσθαι.

Οι μέθοδοι μουμιοποίησης ή επεξεργασίας του νεκρού σώματος που χρησιμοποιούν οι αρχαίοι Αιγύπτιοι καλείται ταρίχευση. Χρησιμοποιώντας ειδικές διαδικασίες, οι Αιγύπτιοι απομάκρυναν όλη την υγρασία από το σώμα, αφήνοντάς το σε μια ξηρή μορφή που δεν θα μπορούσε να αποσυντεθεί εύκολα. Ήταν σημαντικό στη θρησκεία τους να διαφυλάξουν το νεκρό σώμα όσο το δυνατόν περισσότερο. Έτσι σήμερα μπορούμε να δούμε το μουμιοποιημένο σώμα ενός Αιγύπτιου και να έχουμε μια καλή ιδέα για αυτό που ήθελε στη ζωή, πριν από 3.000 χρόνια. Αυτό εξηγείται καθώς οι Αιγύπτιοι πίστευαν ότι το μουμιοποιημένο σώμα ήταν το σπίτι αυτής της ψυχής ή του πνεύματος. Αν το σώμα καταστραφεί, το πνεύμα μπορεί να χαθεί. Η ιδέα του "πνεύματος" ήταν πολύπλοκη και αφορούσε πραγματικά τρία πνεύματα: το ka, ba και akh. Το ka, ένα "διπλό" του ατόμου, θα παρέμενε στον τάφο και θα χρειαζόταν τις προσφορές και αντικείμενα εκεί. Η ba, ή "ψυχή", ήταν ελεύθερη να πετάξει έξω από τον τάφο και να επιστρέψει σε αυτό. Και ήταν το akh, ίσως μεταφρασμένο ως "πνεύμα", που έπρεπε να ταξιδέψει μέσα από τον Κάτω Κόσμο στην Τελική Κρίση και την είσοδο στην Μεταθανάτια Ζωή. Για τους Αιγύπτιους, και οι τρεις υποστάσεις της ψυχής ήταν απαραίτητες.

Η μουμιοποίηση ασκείται σε όλη την αρχαιότερη αιγυπτιακή ιστορία. Οι πρώτες μούμιες από τους προϊστορικούς χρόνους ήταν πιθανώς τυχαίες. Κατά τύχη, η ξηρή άμμος και ο αέρας (δεδομένου ότι η Αίγυπτος δεν έχει σχεδόν καμία αξιόλογη βροχόπτωση) διατήρησε μερικά σώματα που θάφτηκαν σε ρηχούς λάκκους σκαμμένους στην άμμο. Περίπου το 2600 π.Χ., κατά την τέταρτη και πέμπτη δυναστεία, οι Αιγύπτιοι πιθανότατα άρχισαν να μουμιοποιούν σκοπίμως τους νεκρούς. Η πρακτική συνεχίστηκε και αναπτύχθηκε για πάνω από 2.000 χρόνια, μέχρι και την Ρωμαϊκή περίοδο (περίπου 30 π.Χ.). Εντός οποιουδήποτε χρονικού διαστήματος, η ποιότητα της μουμιοποίησης ποικίλλει ανάλογα με την τιμή της. Οι καλύτερα προετοιμασμένες και διατηρημένες μούμιες είναι από τη 18η έως την 20^η δυναστεία του Νέου Βασιλείου (περ. 1570-1075 π.Χ.) και περιλαμβάνουν αυτές του Τουταγχαμών και άλλων γνωστών Φαραώ.

Κατά το Αρχαίο Βασίλειο η όλη διαδικασία περιοριζόταν στην αφαίρεση των εσωτερικών οργάνων εκτός του εγκεφάλου και την τύλιξη του νεκρού σώματος σε λινό ύφασμα διαποτισμένο με γυψοκονίαμα. Με αυτό τον τρόπο τονίζονταν τα φυσιοκρατικά χαρακτηριστικά του νεκρού τα οποία ενίοτε ενισχύονταν ακόμα περισσότερο με την προσθήκη εξωτερικών ενδυμάτων και την τοποθέτηση των άκρων σε περίοπτη θέση.

Ίδια μέθοδος αλλά με ταυτόχρονη αφαίρεση των εσωτερικών οργάνων συνεχίστηκε και κατά την Πρώτη Ενδιάμεση Περίοδο και το Μέσο Βασίλειο με έναν επιπλέον νεωτερισμό στην εξωτερική εμφάνιση και εικονογραφία του μουμιοποιημένου λειψάνου, δηλαδή την εξαφάνιση των φυσιοκρατικών αποδόσεων. Αυτό γινόταν με την ολοκληρωτική τοποθέτησή του σε κουκούλι από υφασμάτινες ταινίες που έκρυβε τα ανθρώπινα μέλη. Ταυτόχρονα κάλυπταν το πρόσωπο και τους ώμους της μούμιας με νεκρικό προσωπίο. Αυτή η μορφή του ταριχευμένου σώματος ονομάζεται σαχ, δηλαδή ιδεατή μορφή. Τέλος, τα εσωτερικά όργανα δέχονταν ξεχωριστή περιποίηση και φυλάσσονταν στον ταφικό θάλαμο σε ειδικά διαμορφωμένα αγγεία τα λεγόμενα κανωπικά.

Η τέχνη της ταρίχευσης έφτασε στην ακμή της κατά το Νέο Βασίλειο και ιδιαίτερα κατά την Τρίτη Ενδιάμεση Περίοδο, οπότε οι μούμιες έφεραν πλούσια εξωτερική διακόσμηση και έντονα ιδεαλιστικά χαρακτηριστικά. Αξίζει να τονιστεί πως οι μούμιες βασιλέων και επιφανών μελών της βασιλικής οικογένειας και της αυλής εμφάνιζαν ίχνη ξεχωριστής περιποίησης των άκρων, ενώ τα πρόσωπά τους καλύπτονταν με περίτεχνες μάσκες από πολύτιμα υλικά. Επίσης η τεχνική της αφαίρεσης του εγκεφάλου τελειοποιήθηκε ενώ τα υπόλοιπα όργανα τυλίγονταν ξεχωριστά με λινούς επιδέσμους και επανατοποθετούνταν στην κοινή σωματική κοιλότητα.

Η διαδικασία της μουμιοποίησης έπαιρνε συνήθως εβδομήντα ημέρες, αν και σε εξαιρετικές περιπτώσεις μπορούσε να φτάσει μέχρι και τις 200 ημέρες, ενώ για τους φτωχούς και απλούς υπηκόους δεν ξεπερνούσε τις 30. Πέραν της γνώσης των σωστών τελετουργιών και προσευχών που έπρεπε να γίνουν σε διάφορα στάδια, οι ιερείς χρειάζονταν επίσης να διαθέτουν μια λεπτομερή γνώση της ανθρώπινης ανατομίας.

Όσον αφορά στα στάδια της μουμιοποίησης οι Αιγύπτιοι δεν έμειναν προσκολλημένοι σε μία μόνο μεθοδολογία αλλά πειραματίστηκαν με μία σειρά από τεχνικές και τρόπους, η ποιότητα των οποίων αντανάκλούσε ίσως το κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο των νεκρών.

Σε γενικές γραμμές η όλη διαδικασία περιλαμβάνει επτά στάδια:

- Εξαγνισμός και πλύσιμο του σώματος
- Αφαίρεση του εγκεφάλου και των εσωτερικών οργάνων
- Αφυδάτωση του σώματος
- Επάλειψη με αρωματικά έλαια και περιποίηση του σώματος (απόδοση θεϊκής οσμής)

- Περιτύλιξη του σώματος με υφασμάτινες ταινίες, διακόσμηση
- Φύλαξη και συντήρηση των εσωτερικών οργάνων

Η τελευταία αυτή διαδικασία γινόταν στα κανωπικά αγγεία.

Τα σχέδια των κανωπικών αγγείων ποικίλλουν με το πέρασμα του χρόνου. Τα παλαιότερα που χρονολογούνται από την 11η ή 12η Δυναστεία, είναι φτιαγμένα από πέτρα ή ξύλο. Τα τελευταία αγγεία προέρχονται από το Νέο Βασίλειο. Στο Παλιό Βασίλειο τα αγγεία είχαν απλό πώμα, ενώ κατά την Πρώτη Ενδιάμεση Περίοδο άρχισαν να εμφανίζονται πώματα με ανθρώπινα κεφάλια, που υποθέτουμε ότι αναπαριστούσαν τον νεκρό. Κάποιες φορές τα πώματα φτιάχνονταν ή ζωγραφίζονταν ώστε να αναπαριστούν το κεφάλι του Άνουβι, θεού των νεκρών και της ταρίχευσης. Μέχρι το τέλος της 18ης Δυναστείας αναπαριστούσαν τους τέσσερις γιους του Ώρου. Από αυτήν περίοδο έχουμε πολλά κανωπικά αγγεία, φτιαγμένα από αλάβαστρο, αραγωνίτη, ασβεστώδη πετρώματα, και μπλε ή πράσινη στιλβωμένη πορσελάνη. Οι γιοι του Ώρου ήταν επίσης οι θεοί των τεσσάρων σημείων του ορίζοντα. Καθένας από τους τέσσερις θεούς ήταν υπεύθυνος για την φύλαξη ενός συγκεκριμένου οργάνου, και προστατευόταν με την σειρά του από θεότητα, ως εξής:

- Ντουαμουτέφ, ο κυνοκέφαλος (κεφάλι τσακαλιού) θεός που αντιπροσωπεύει την Δύση, το αγγείο του οποίου περιείχε το στομάχι, και προστατεύεται από τη θεότητα Νηίθ.
- Χαπί, με κεφάλι μπαμπούινου (ή νεαρού σκύλου), για τον Βορρά, πνεύμονες, προστάτιδα θεά Νέφθυ.
- Ιμσέτ, με ανθρώπινο κεφάλι, για τον Νότο, συκώτι, προστάτιδα θεά Ίσις
- Κεμπεχσενούφ, με κεφάλι γερακιού, σπλάχνα (έντερα), προστάτιδα θεά Σελκέτ, για την Ανατολή

Οι ιερείς που προετοίμαζαν τη μούμια δεν ήταν οι μόνοι που απασχολούνταν με αυτή την διαδικασία. Παρόλο που η προετοιμασία των τάφων είχε αρχίσει συνήθως πριν από τον πραγματικό θάνατο του ατόμου, τώρα υπήρχε μια προθεσμία και οι τεχνίτες, οι εργαζόμενοι και οι καλλιτέχνες εργάζονταν γρήγορα. Υπήρχαν πολλά να τοποθετηθούν στον τάφο όπως: έπιπλα, αγάλματα, καθημερινά αντικείμενα κ.α.

Στο πλαίσιο της κηδείας, οι ιερείς πραγματοποιούσαν ειδικές θρησκευτικές τελετές στην είσοδο του τάφου. Το σημαντικότερο μέρος της τελετής ονομάστηκε «Άνοιγμα του στόματος». Ένας ιερέας άγγιξε διάφορα μέρη της μούμιας με ένα ειδικό όργανο για να «ανοίξει» εκείνα τα μέρη του σώματος για τις αισθήσεις που θα απολάμβαναν στη Μεταθανάτια Ζωή. Αγγίζοντας το όργανο στο στόμα, ο νεκρός μπορούσε τώρα να μιλήσει και να φάει. Ήταν πλέον έτοιμος για το ταξίδι του στην Μεταθανάτια Ζωή. Η μούμια τοποθετούνταν στο φέρετρο, (που συχνά δεν ήταν μόνον ένα αλλά πολλαπλά, το ένα μέσα στο άλλο), έπειτα στο θάλαμο ταφής και η είσοδος σφραγιζόταν.

Πηγές: Πλήρης καταγραφή ολόκληρης της διαδικασίας της μουμιοποίησης απαντάται μόνο στους Έλληνες ιστορικούς, όπως στον Ηρόδοτο (5ος αιώνας π.Χ.) και στον Διόδωρο τον Σικελιώτη (περίπου 80 π.Χ.), ενώ οι Αιγυπτιακές πηγές είναι αποσπασματικές.

ΤΑΦΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟ

Στα αρχαία χρόνια οι Αιγύπτιοι θάβονταν στο έδαφος. Καθώς το κλίμα ήταν πολύ ζεστό και ξηρό, τα σώματα ήταν εύκολο να διατηρηθούν. Συνήθως θάβονταν σε εμβρυακή στάση. Οι αρχαίοι Αιγύπτιοι πίστευαν ότι η διαδικασία της ταφής ήταν σημαντική για την εξασφάλιση μιας καλής επόμενης ζωής. Πίστευαν επίσης ότι ο νεκρός είχε αισθήματα όπως όταν ζούσε, όπως θυμού, και ότι μπορούσε να κρατήσει απωθημένα εναντίον των ζωντανών. Με τέτοιες ιδέες για τους νεκρούς να έχουν τόση σημασία, είναι φανερό γιατί οι Αιγύπτιοι μεταχειρίζονταν τους νεκρούς με τέτοιο σεβασμό. Οι λιγότερο εύποροι Αιγύπτιοι ήθελαν επίσης να εξασφαλίσουν μια κανονική κηδεία για τους δικούς τους. Μια τέτοια ταφή θα περιελάμβανε την ταφή του σώματος στην έρημο, τυλιγμένου σε υφάσματα και συνοδευόμενου από καθημερινά αντικείμενα. Αν και κάποιοι μπορούσαν να πληρώσουν για μουμιοποίηση, οι περισσότεροι δεν μουμιοποιούνταν γιατί δεν είχαν αυτή την οικονομική δυνατότητα. Επίσης ακόμα και η μουμιοποίηση διαφοροποιούνταν ανάλογα με τα χρήματα που διέθετε ο καθένας. Συχνά, άποροι έχουν βρεθεί σε μαζικούς τάφους χωρίς μουμιοποίηση των σωμάτων και μόνο με κάποια ελάχιστα οικιακά αντικείμενα.

ΤΑΦΟΙ

Για τους αρχαίους Αιγυπτίους οι τάφοι ήταν το μέρος όπου τα νεκρά σώματα θα προστατεύονταν και ταυτόχρονα θα τους παρέχονταν τα κατάλληλα αγαθά από τους οικείους τους, που θα τους διασφάλιζαν την συνέχεια στην μεταθανάτια ζωή.

Κατά κανόνα, ο τάφος του εκλιπόντα βρισκόταν κοντά στην κοινότητα όπου διέμενε. Ως τόπος ταφής γενικά επιλεγόταν ένα μέρος που δεν ήταν γόνιμο ή κατάλληλο για βλάστηση. Έτσι, στην πλειονότητά τους οι νεκροπόλεις ήταν χτισμένες σε έρημες περιοχές. Στην περίπτωση του βασιλιά όμως ο τάφος ήταν χτισμένος σε συγκεκριμένο μέρος που είχε μεγάλη ιερότητα. Βέβαια σπάνια βρίσκουμε μεμονωμένες ταφές. Τα νεκρικά συμπλέγματα, λοιπόν, είτε προοριζόταν για την αιώνια κατοικία των βασιλέων είτε των ιδιωτών, είχαν κάποια βασικά αρχιτεκτονικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά τα οποία είχαν τις ρίζες τους στην αιγυπτιακή νεκρική φιλοσοφία και πρακτική.

Μέρη τάφων:

A. Ταφικός θάλαμος, στον οποίο βρισκόταν το σώμα (μέσα σε φέρετρο) καθώς και ταφικά αντικείμενα

B. Το ιερό για τις προσφορές στο νεκρό. Σε τάφους βασιλέων το ιερό εξελίχθηκε από αίθουσα σε ξεχωριστό κτήριο ναού, που χτιζόταν σε απόσταση από τον τάφο.

Πιο αναλυτικά, κάθε τάφος αποτελείτο από έναν υπόγειο χώρο, τον νεκρικό θάλαμο, για την ταφή του νεκρού και μία υπέργεια κατασκευή, το νεκρικό ιερό στο οποίο λάμβαναν χώρα τα νεκρικά δρώμενα, οι θυσίες και οι προσφορές προς τιμήν του νεκρού. Ο ταφικός θάλαμος έκλινε με την τοποθέτηση της σαρκοφάγου και η προστασία από πιθανούς συλητές και τυχοδιώκτες που εποφθαλιούσαν τα πλούσια ταφικά κτερίσματα εξασφαλιζόταν με διάφορες μεθόδους, όπως η χάραξη καταρών και αποτρεπτικών επωδών στους τοίχους.

Το νεκρικό ιερό όμως ήταν ανοικτό για τους ιερείς και τους συγγενείς του νεκρού σε καθημερινή βάση σε αντίθεση με το σκοτεινό κλειστό και κρυμμένο υπόγειο θάλαμο. Ειδικότερα, το ιερό και διέθετε άπλετο φως και χρησιμοποιείτο ευρέως για την τέλεση των καθημερινών νεκρικών τελετουργιών.

Είναι βέβαια φυσικό να σκεφτεί κανείς ότι δεν είχαν όλοι οι νεκροί την ίδια μεταχείριση και αυτό είχε αντίκτυπο στην ποιότητα κατασκευής και στον ρόλο των ταφικών συμπλεγμάτων. Σε αντίθεση με τους απλούς ιδιώτες που η ταφή τους εξασφάλιζε την διατήρηση της μνήμης τους μετά τον θάνατό τους, η μοίρα του Φαραώ ήταν να ανέλθει στα ουράνια πεδία και να ενωθεί με τους θεούς. Έτσι ο τάφος ενός Φαραώ -είτε επρόκειτο για μεγαλειώδεις πυραμίδες, είτε για τους περίτεχνους λαξευτούς τάφους στην κοιλάδα των Βασιλέων- δεν αποτελούσαν απλώς στατικές μεταθανάτιες κατοικίες αλλά μάλλον κιβωτούς αιώνιας αναγέννησης και μεταμόρφωσης.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΑΦΙΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Οι απλοί τάφοι εξελίχθηκαν σε κτίσματα από πλίνθους από λάσπη, τους μασταμπάδες, ενώ οι βασιλικοί σε βαθμιδωτές πυραμίδες και κατόπιν σε κανονικές πυραμίδες. Όταν ένας βασιλιάς ανερχόταν στον θρόνο άρχιζε να χτίζει την πυραμίδα του. Η πυραμίδα εκτός του ότι παρείχε την προστασία από τυμβωρυχία και αποτελούσε αντάξιο μνημείο για τον βασιλιά, είχε και θρησκευτική σημασία. Το σχήμα της πυραμίδας ανάγεται στις παρατηρήσεις του Νείλου, ο οποίος με τις συνεχείς πλημμύρες του άφηνε πίσω του ένα στρώμα λάσπης που με τα χρόνια δημιουργούσε αναχώματα τα οποία σιγά-σιγά πήραν τη μορφή πυραμίδας. Αυτό το εύφορο στρώμα λάσπης θεωρήθηκε από τους Αιγυπτίους ως σύμβολο της ζωής και της αναπαραγωγής. Ο λόφος ονομάστηκε Μπεν Μπεν. Αργότερα Μπεν Μπεν ονομάζεται και η πέτρα στην οποία πιστεύεται ότι έπεσαν οι πρώτες ακτίνες του ήλιου, η οποία πήρε την μορφή πυραμίδας. Έτσι το σχήμα της πυραμίδας ενσωματώθηκε στην αιγυπτιακή θρησκεία. Οι πυραμίδες ήταν λευκές,

λείες και αντανakλούσαν τις ακτίνες του φωτός δημιουργώντας ένα οπτικό εφέ. Μέσα από αυτές τις ακτίδες φωτός ο βασιλιάς μπορούσε να ταξιδέψει στον Ουράνιο κόσμο και να εξασφαλίσει την αθανασία. Βέβαια οι πυραμίδες αντανakλούν και την κοινωνική δομή της κοινωνίας του Φαραώ με εκείνον να κατέχει την πρώτη θέση στην κορυφή της πυραμίδας και να επιβάλλεται στους υπηκόους του με το μέγεθος αυτής.

Η πρώτη πυραμίδα που χτίστηκε ήταν η βαθμιδωτή πυραμίδα του Φαραώ Ζοζέρ (Djoser), στην Σακκάρα, που χρονολογείται από την 3^η Δυναστεία γύρω στο 2650 π.Χ. Η πυραμίδα ξεκίνησε ως μασταμπάς και σταδιακά αποκτούσε αναβαθμούς (6 σε σύνολο ίσως 1 βαθμίδα προστίθεται κάθε 3 χρόνια). Ο Ζοζέρ είναι ο πρώτος Φαραώ που χρησιμοποιεί λίθο για την κατασκευή της βαθμιδωτής πυραμίδας του.

Αργότερα ο Σνεφρού χτίζει τρεις πυραμίδες στο Ντασούρ (την κόκκινη πυραμίδα και την πυραμίδα στο Μεϊντούμ). Κατά τη βασιλεία του υπήρξε μια αλματώδης εξέλιξη στην κατασκευή πυραμίδων, η οποία θα οδηγήσει στην κατασκευή της Μεγάλης Πυραμίδας από τον Χέοπα (Χούφου), το απόγειο του μεγαλείου του Αρχαίου Βασιλείου και ένα από τα Επτά Θαύματα του κόσμου. Η πυραμίδα του Χέοπα μαζί με εκείνη του Χεφρήνου και του Μυκερίνου είναι οι τρεις πιο γνωστές αιγυπτιακές πυραμίδες στην Γκίζα.

Μέχρι το Νοέμβριο του 2008 στη βιβλιογραφία αναφέρονται είτε 118 είτε 138 επιβεβαιωμένες αιγυπτιακές πυραμίδες. Οι περισσότερες χτίστηκαν ως τάφοι για τους Φαραώ και τις συζύγους τους (μικρότερες πυραμίδες) κατά τη διάρκεια του Παλαιού και Μέσου Βασιλείου.

ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΤΑΦΩΝ

Οι αποκομμένες κεφαλές (reserve heads), (επίσης γνωστές ως «μαγικές κεφαλές» ή «κεφαλές αντικατάστασης») είναι διακριτικά γλυπτά κατασκευασμένα κυρίως από λεπτό ασβεστόλιθο που έχουν βρεθεί σε διάφορους μη βασιλικούς τάφους της 4^{ης} δυναστείας της Αιγύπτου. Ενώ κάθε μία από τις κεφαλές μοιράζεται κοινά χαρακτηριστικά με την άλλη, η εντυπωσιακή ατομικότητα των κομματιών τους καθιστά μερικά από τα πρώτα παραδείγματα της γλυπτικής πορτρέτου που υπάρχει. Ο σκοπός τους δεν είναι απολύτως σαφής. Η συμβατική ονομασία τους προέρχεται από την επικρατούσα θεωρία που προτάθηκε αρχικά, το 1903, από τον Γερμανό Αιγυπτιολόγο Λούντβιχ Μπορτσάρτ, σύμφωνα με την οποία το κεφάλι έπρεπε να χρησιμεύει ως εναλλακτικό σπίτι για το πνεύμα του νεκρού ιδιοκτήτη σε περίπτωση που θα συμβεί κάτι στο σώμα του. Άλλες θεωρίες υποστηρίζουν ότι το κεφάλι στηριζόταν σε ένα βάθρο και από κει προεξείχαν χέρια έτοιμα να δεχτούν προσφορές. Τέλος, λόγω των ίσως εσκεμμένων αλλοιώσεων που έχουν υποστεί πολλοί ερευνητές θεωρούν τις κεφαλές πρότυπα πάνω στα οποία δουλευόταν κάτι άλλο.

Αν και το είδος των κτερισμάτων άλλαζε στη διάρκεια της αιγυπτιακής ιστορίας, ο σκοπός τους να προστατεύουν το νεκρό και να του παρέχουν ό,τι χρειαζόταν για την επόμενη ζωή παρέμενε ο ίδιος. Από τις παλαιότερες περιόδους της αιγυπτιακής ιστορίας, όλοι οι Αιγύπτιοι θάβονταν με τουλάχιστον κάποια ταφικά αγαθά τα οποία πίστευαν ότι θα ήταν χρήσιμα μετά τον θάνατο. Τα πιο απλά από αυτά ήταν καθημερινά αντικείμενα, όπως σκεύη φαγητού, χτένες, διάφορα άλλα αντικείμενα, καθώς και φαγητό. Οι πιο πλούσιοι Αιγύπτιοι είχαν την οικονομική δυνατότητα να θάβονται με κοσμήματα, έπιπλα και άλλα τιμαλφή, κάτι που έκανε τους τάφους τους στόχο τυμβωρύχων.

Καθώς τα ταφικά έθιμα εξελίσσονταν κατά το Παλαιό Βασίλειο (3^η χιλιετία π.Χ.), οι πλούσιοι θάβονταν σε ξύλινα ή λίθινα φέρετρα. Από την άλλη όμως, ο αριθμός των κτερισμάτων μειώθηκε. Επίσης, ο κανόνας έγινε το παραλληλόγραμμο φέρετρο, έντονα ζωγραφισμένο και περιέχονατας συχνά μια φόρμουλα προσφοράς. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου καθημερινά αντικείμενα δεν περιλαμβάνονται τόσο συχνά στον τάφο.

Κατά το τέλος του Μέσου βασιλείου (2055-1650 π.Χ.), εισήχθησαν στις ταφές νέα αντικείμενα, όπως τα πρώτα ουσάμπτι και οι πρώτοι σκαραβαίοι που τοποθετούνταν στη θέση της καρδιάς. Τα ουσάμπτι ήταν αγαλματίδια που το μέγεθός τους ποικίλλει, καθώς ξεκινούσαν από λίγα εκατοστά και μπορούσαν να φθάσουν ως και το μισό μέτρο. Κατασκευάζονταν από διάφορα υλικά όπως λίθο, ξύλο, κερί, μέταλλο, γυαλί, πηλό, χαλκό, φαγεντιανή κ.α. Ο ρόλος τους ήταν αρκετά σύνθετος και στενά συνυφασμένος με την κοσμοθεωρία των αρχαίων Αιγυπτίων. Έτσι, επωμίστηκαν το ρόλο των υπηρετών και βοηθών του νεκρού στο μεταθανάτιο περιβάλλον εκτελώντας αντί αυτού τις χειρωνακτικές και αγροτικές εργασίες. Για τον λόγο αυτό απεικονίζοντας συχνά να κρατούν γεωργικά καλάθια ή εργαλεία. Την περίοδο αυτή ξαναέκαναν την εμφάνιση τους καθημερινά αντικείμενα στους τάφους, μαγικά αντικείμενα (όπως φυλακτά) για την προστασία των ζωντανών. Ένα παράδειγμα είναι τα φυλακτά σκαραβαίοι, έντομο με το οποίο απεικονίζονταν ο θεός Κέπρι, ο ήλιος κατά την Ανατολή.

Στο Νέο Βασίλειο (1600-1100 π.Χ.) κάποια από τα παλιά ταφικά έθιμα άλλαξαν. Για παράδειγμα, ο κανόνας τώρα έγινε το φέρετρο στο σχήμα του σώματος, ενώ συνέχισε η παράδοση της τοποθέτησης ουσάμπτι στον τάφο. Υπό τον Ραμσή Β' και μετά δεν απαντούν καθημερινά αντικείμενα σε τάφους. Τα κτερίσματα κυρίως αποτελούνται από αντικείμενα ειδικά φτιαγμένα για την ταφή. Επίσης, σε ταφές των επόμενων περιόδων, ο αριθμός των ουσάμπτι αυξήθηκε, φτάνοντας σε κάποιες ταφές τα 400. Εκτός από τα ουσάμπτι, ο νεκρός μπορούσε να ταφεί και με πολλά άλλα είδη μαγικών αγαλματιδίων για την προστασία του από το κακό.

Τέλος, το εσωτερικό του θαλάμου διακοσμείται με ανάγλυφες ή γραπτές παραστάσεις, ιερογλυφικά τα οποία δίνουν πληροφορίες για το όνομα του νεκρού, την θέση ή τις αρμοδιότητες του, καθημερινές εργασίες, ακόμη και στοιχεία για την τελετή της ταφής του ή την μετέπειτα λατρεία που θα συνεχίσουν οι απόγονοι του, τιμώντας τον μετά τον θάνατό του. Η καταγραφή των λειτουργικών επεισοδίων

στους τοίχους των μνημείων υπάκουγε σε κάποιους κανόνες που αφορούσαν τόσο την μέθοδο λάξευσης των μορφών και κειμένων όσο και την ανάπτυξή τους σε προκαθορισμένα τμήματα των μνημείων. Επίσης, δεν απεικονίζονταν όλες οι πράξεις της τελετής αλλά μεμονωμένα επεισόδια τα οποία κάλυπταν μόνο συγκεκριμένες επιφάνειες του μνημείου.

Βιβλιογραφία

Π. Κουσούλης, *Αναζητώντας την αιώνια ζωή, Θάνατος και Ταρίχευση στην Αρχαία Αίγυπτο*, εκδόσεις Αρχέτυπο, Θεσσαλονίκη, 2004

Διαδικτυογραφία:

- [https://www.ancient.eu/Egyptian Book of the Dead/](https://www.ancient.eu/Egyptian_Book_of_the_Dead/)
- <https://www.si.edu/spotlight/ancient-egypt/mummies>
- <https://www.history.com/topics/ancient-history/the-egyptian-pyramids>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Benben>
- EDX online courses, Pyramids of Giza: Ancient Egyptian Art and Archaeology, HARVARD.